СТАТТІ

Новий погляд на проблему

О. С. Рубльов (Київ), Ю. А. Черченко (Київ)

Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-ті — 40-ві роки XX ст.) *

У статті йдеться про контакти між ВУАН та Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові у 20-ті — на початку 30-х років, висвітлюється роль М. С. Грушевського та К. Студинського у розвитку зв'язків науковців Радянської України із українськими вченими за кордоном; аналізуються складні взаємини між урядовими колами УСРР та західноукраїнськими діячами культури.

Голод і масові репресії на Радянській Україні вкрай негативно позначилися на ставленні західноукраїнської інтелігенції до Радянської влади. Воно ставало дедалі стриманішим, якщо не ворожим...

У листі віце-консула Польщі у Харкові до МЗС у Варшаві та до посольства у Москві від 13 жовтня 1928 р. відзначалося, що серед українських науковців Західної України, які перебували під впливом радянської національної політики, найпомітнішою постаттю є І. Свєнціцький (1876—1956) — багаторічний директор Українського національного музею у Львові. «Професор Свєнціцький,— писав, зокрема, віце-консул з нагоди прибуття вченого до УСРР,— репрезентує частину української інтелігенції, вороже настроєної до Польщі, яка вважає, однак, своїм основним обов'язком втриматися на своїх постах у Східній Малопольщі (так окупанти «величали» Західну Україну.— Авт.), на внутрішньому фронті боротьби з польською державністю. У своїй політичній діяльності ця частина чітко орієнтується на Радянську Україну, покладає найбільші надії на радянську національну політику. Безперечно, люди типу професора Свєнціцького є для нашої політики більш небезпечні, ніж ті українські інтелігенти, які діють в антипольському дусі поза межами Речі Посполитої» [1].

Аналогічної позиції дотримувалася тоді значна частина галицької української інтелігенції незалежно від своєї партійної приналежності. Так, зокрема, цікаві думки з цього приводу висловлювалися на сторінках львівського щоденника «Діло» у редакційній статті з нагоди інавгураційного виступу перед представниками преси новопризначеного консула СРСР у Львові, що фактично був представником УСРР,— Юрія Лапчинського (1887—1938). «Вже перші кроки нового консула на новій станиці свідчать,— зазначало «Діло»,— що п. Лапчинський корисно відріжнюється від свого попередника п. Кіріченка, який проводив свою діяльність під стягом «splendid isolation» **, заховавшись в закамарках консульського будинку». І далі: «Зовсім природно, що цілий світ з великим напруженням стежить за подіями в Рад[янському] Союзі, за його політичними й національними здвигами та соціяльно-економічними періпетіями. *Ясно, що тим більше зацікавлення ви-*

* Продовження. Початок див.: Укр. іст. журн.— 1990.— № 1—2.

[1] Цит. за: Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.— К., 1989.— С. 243—244.

** «Блискучої ізоляції» (англ.).

кликують події в Рад[янському] Союзі взагалі, а на Рад[янській] Україні зокрема, у нас, західних українців, які знають дуже добре, що доля і будуще соборної української нації залежить від політичних здобутків й соціально-економічного підсилення та культурного розвитку українських мас там, на широких просторах Великої України» [2] (виділено нами.— Авт.).

Звичайно, галицька інтелігенція пильно придивлялася до процесів індустріалізації, що відбувалися у Радянському Союзі, до спроб відродження української культури на терені УСРР. Щоправда, її думки з цього приводу не завжди збігалися з твердженнями нашої офіційної пропаганди й звучали певним дисонансом. Ось як, наприклад, змальовував той же І. Свєнціцький зустріч із земляком-галичанином у Москві, передаючи з певною долею іронії характерну стилістику свого «брата-земляка», учасника будівництва соціалізму: «...Як тільки зможемо усунути «утечку — усушку — брак» та визбутися «прогулів і простоїв» робітника і фабрик, то наш дійсний білянс зійдеться з первісними кошторисами». І далі: «Через пролетаризацію до культуризації! Так новий горожанин Сходу хоче... звільнитися від довголітньої залежності від капіталу Заходу. І коли буде... у цего Сходу відповідна скількість вишколених, розумних, чесних, совісних, витревалих і мудрих працівників, то певно це станеться. І тоді світ змінить своє... обличчя: стане менше визиску, гнету, неволі, облуди і всякої неправди, поки за які нові дві тисячі літ опять ще більше вкоріниться на землі рівність, братерство, воля і правда... і т. д. аж до повороту золотого віку, що певно нас усіх жде досить скоро... у землиці святій. А поки що ці енергічні наші земляки іноді щиро зітхають за своєю убогою хатиною і тужать за рідним, незасібним краєм» [3].

З другої половини 20-х й до початку 30-х років контакти між Всеукраїнською Академією Наук (ВУАН) у Києві та Науковим Товариством ім. Шевченка (НТШ) у Львові мали стійкий характер. Визнанням значних наукових здобутків та авторитету НТШ стало обрання його членів Ст. Смаль-Стоцького (1918), Вол. Гнатюка (1923), К. Студинського (1924), Ст. Дністрянського (1926), І. Горбачевського (1927), М. Возняка, Ф. Колесси та В. Щурата (1929) академіками ВУАН [4]. У свою чергу, членами НТШ були провідні науковці УСРР — Д. Багалій, М. Василенко, С. Єфремов, А. Кримський, Ст. Рудницький та ін.*

[2] Діло.— 1928.— 7 червня.

[3] Свєнціцький І. Гостина в Українськім Клюбі в Москві // Діло.— 1928.— 26 верес. Людина ерудована й тверезо мисляча, Свєнціцький критично сприймав наукове життя на Радянській Україні, багато з чим не погоджувався у культурній політиці уряду УСРР. Так, 25 листопада 1927 р. перед науковцями Львова виступав В. І. Баланін — представник НКО УСРР. Його доповідь про наукове життя УСРР була пропагандистською, значною мірою декларативною і бідною на факти. «Присутня публіка,— як повідомляло «Діло»,— досить холодно зустріла доповідь». Єдиною особою, що виявила бажання виступити з її обговоренням, був Свєнціцький, який заявив, що «тут не час і не місце говорити про розвиток і становище науки на Радянській Україні, хоч він міг би подати ріжні критичні зауваження. Там наука щойно починає будитися до життя й не має жадних традицій... На Західній Україні українська наука такі традиції має. Хоч які перешкоди ставить їй польська держава, то вона все ж живе й розвивається та може бути корисною і для Східної України. Але хай уряд Радянської України допоможе розвиткові української науки на Західній Україні — допоможе тим, що допустить друковані праці на тамошній книгарський ринок. Марксизм від цього там не потерпить, а через взаїмний обмін скорше хіба змарксизується Західна Україна, відбудеться процес взаїмної акомодації (пристосування — Авт.)». Водночас І. Свєнціцький вручив посланцю НКО УСРР спеціального листа в «справі допущення на Радянську Україну до продажі тутешніх наукових видань» (Див.: Діло.— 1927.— 29 листоп.). Згодом книжки з грифом НТШ з'явилися на книжковому ринку УСРР.

[4] Див.: Студинський К. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (1873—1928 рр.) // Записки НТШ.— Львів, 1929.— Т. 150.— С. XVI.

* За станом на 1932 р. членами НТШ були 30 науковців з УСРР, в тому числі 9 академіків ВУАН (підраховано за: Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові.— Львів, 1932.— Ч. 71.— С. 27—28, 30, 32—34, 36).

Тогочасне інтелектуальне єднання наукових сил обох частин України — Західної та Радянської — уособлювали академіки Всеукраїнської Академії Наук — К. Студинський, тодішній (1923—1932) голова Наукового Товариства ім. Шевченка, та М. С. Грушевський, колишній (1897—1913) голова цього ж Товариства.

Саме за рекомендацією М. С. Грушевського був обраний академіком ВУАН К. Студинський. Характеризуючи його наукові заслуги, М. С. Грушевський підкреслював: «Не можна перейти без уваги... не спинившись над деякими моментами поза університетської діяльності (йдеться про Львівський університет.— Авт.) проф. Студинського. Багато праці віддав він і віддає організації наукової праці в українськім науковім осередку Галичини — Науковім Товаристві ім. Шевченка... Був комісаром університету під час польсько-української війни за Львів рр. 1918—19, брав діяльну участь в організації приватного українського університету... Під час голоду на Україні організував в Галичині всенародню складку і, не вважаючи на місцеві тяжкі економічні умови і всякі перешкоди польської влади, дійсно зібрав значну скількість збіжжя і грошей, які й ужив головно на поміч культурним українським робітникам».

Особливо Грушевський наголосив на громадянській мужності К. Студинського: «Коли з початком 1919 р. польські власті зажадали від него присяги на вірність Польщі, котрій не признано тоді галицької землі,— він відказався від зложення присяги, за що його двічі ув'язнено та інтерновано в Паранові і Домб'ю під Краковом, де просидів півроку, відобрано платню і счеркнено з професорських каталогів» [5].

Як голова Історичної секції ВУАН М. С. Грушевський чимало зробив для налагодження й зміцнення наукових контактів між культурними силами обох частин України, поділених кордоном, насамперед у справі подання фінансової підтримки західноукраїнським науковцям *. На жаль, не всі свої плани в цьому напрямі він зміг довести до кінця. З його інтернуванням у Москві (з 1931 р.) вони фактично зійшли нанівець [6].

---

[5] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 12, спр. 7453, арк. 5—6.

* Так, у листі НКО УСРР до Наркомфіну республіки (5 січня 1929 р.) зазначалося: «Історичні установи Всеукраїнської Академії Наук, ведучи свою наукову роботу під керівництвом академіка Грушевського, передають для виконання закордоном цілу низку наукових доручень, як то: виборку і копіювання матеріалів в закордонних архівах і бібліотеках, організацію порайонних досліджень західноукраїнських земель, збирання етнографічних і бібліографічних матеріалів, переклад матеріалів угорських і румунських з закордонної періодики та монографій тощо.

Для оплати цих наукових доручень і виконання закордонних робіт Всеукраїнська Академія Наук потребує щомісяця до 500 доларів. Народний Комісаріат Освіти просить включити додатково до валютового плану НКО на 1928/29 рік 6000 доларів для переведення оплати цілої низки наукових закордонних робітників, що мешкають в Львові, Варшаві, Празі та Відні» (ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 5915, арк. 114).

В архівах збереглися і власноручні свідчення М. С. Грушевського, як саме витрачалися кошти на закордонні наукові контакти Історичною секцією ВУАН. 26 листопада 1927 р. він писав до НКФ УСРР: «В доповнення до свого клопотання про ліцензію на 600 дол. секція отсим пояснює, що сі гроші, 600 дол., потрібні на висилку в грудні за виконані роботи і за куплені книги отсим особам: др-ві Василю Герасимчуку у Львові 100 дол. за копії; др-ві Миронові Кордубі у Львові 50 дол. за копії; Товариству імені Шевченка у Львові за книги 180 дол.; Юрію Студинському (сину академіка К. Студинського) в Парижі за закуплені книги 127 дол.; А. Г. Ціппер у Відні в розплату за книги 63 дол.; Стефану Тисовському у Львові теж 80 дол. Керуючий секцією академік М. Грушевський» (ЦДАЖР УРСР, ф. 30, оп. 2, спр. 1041, арк. 91). В разі потреби (а вона виникала досить часто) Михайло Сергійович виявляв наполегливість у «вибиванні» коштів. «Пекуча потреба валюті галицьких співробітників просимо прискорити (справу.— Авт.) Грушевський»,— телеграфував він 20 листопада 1928 р. з Києва до НКО УСРР у Харків (ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 5915, арк. 101)...

[6] Див.: Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, 1892—1930.— Мюнхен, 1970.— С. 70—80.

Цікаво, як саме М. С. Грушевський оцінював стан і перспективи культурних й, зокрема, наукових контактів між Галичиною та Наддніпрянщиною наприкінці 20-х років. Щодо цього програмним, на наш погляд, є його вступне слово, виголошене 7 жовтня 1927 р. на спільному урочистому засіданні Історичної секції ВУАН та Комісії історії Західної України, присвяченому 100-літтю «Малоросійських пісень». «Непереможні обставини українського життя...,— зазначив учений,— різко відріжнили сі дві частини Української Землі: Україну східнє-полудневу, євразійську, екстензивну, ...і Україну Західню, західнє-європейську, ...віками вишколену в витривалій... боротьбі, вічно напружену в міцній рішучості ніколи не податись і не упустити з-під своїх ніг ні п'яді батьківщини. Наш старий Київ... був і буде великим історичним вузлом, де сходяться і рівноважаться впливи сих двох частин, пунктом, де координуються удари обох українських крил в могутнім національнім леті. В залежності від обставин то одно крило працювало сильніше, то друге... В відповідні моменти пересувалися кадри робітників з одного крила на друге, підносячи енергію національної праці...».

Щодо перспектив галицько-українських взаємин М. С. Грушевський міркував так: «*...Тепер, коли так недавно ми стояли коло здійснення... державного об'єднання обох частин, але акт сполучення Західньої Української Республіки з Народньою Українською Республікою, проголошений тут у Києві 3 січня 1919 року, лишився нездійсненим,— ми в сподіванню нової сприятливої хвилі повинні з подвоєними силами працювати над культурним і економічним єднаннєм обох земель, а наша спільна наукова праця мусить бути дороговказом туди — в кращу будучність Єдиної Об'єднаної України*»[7] (виділено нами.— Авт.).

Проте на заваді такому єднанню ставали не лише об'єктивні політичні умови того часу й сталінська адміністративно-командна система, що зміцнювалася з кожним роком. Як це не прикро, але до послаблення наукових контактів вчених Радянської України й Галичини призводило й зведення особистих рахунків між окремими впливовими членами ВУАН. Як зазначає Я. Дашкевич, одразу ж після повернення на Україну (березень 1924 р.) проти М. С. Грушевського склалася сильна опозиція в керівництві ВУАН в особі її неодмінного секретаря А. Ю. Кримського та віце-президента С. О. Єфремова. «Виступи проти Грушевського почалися вже через рік, але справжнє цькування — в 1929 році, саме тоді, коли його обрали академіком Академії наук СРСР»[8]. В ситуації, що склалася, неприязнь до Грушевського переносилася автоматично й на К. Студинського, який не лише був обраний до Академії за його рекомендацією, а й брав діяльну участь у здійсненні наукових планів Михайла Сергійовича.

«Сиджу при роботі безнастанно, тому й не вибираюся на разі на Україну,— писав 7 лютого 1928 р. до М. О. Скрипника К. Студинський.— Здається, одначе, що весною я таки поїду до Києва і Харкова, бо цего домагається моя спільна робота з акад. Мих[айлом] Сергійовичем (Грушевським.— Авт.). Вона приносить мені багато морального вдоволення побіч прикростей з боку людей, йому ворожих. Та дарма! Мих[айло] Серг[ійович] має в Галичині такі заслуги, а на Україні веде тепер таку величну працю, що я не можу не склонити перед ним і перед його організаційною роботою голови і не пристати до неї, хоч би навіть довелося через те потерпіти»[9].

[7] Вступне слово, сказане на початку засідання головою Історичної секції акад. Михайлом Грушевським : Галицько-Українські взаємини. Урочисте засідання Історичної секції з Академічною комісією Західної України 7 жовтня 1927 р. // Україна.— Київ, 1928.— Кн. 2(27).— С. 4.

[8] Див.: Хто такий Михайло Грушевський? Розмова з Ярославом Дашкевичем // Наука і культура. Україна : Щорічник.— К., 1989.— Вип. 23.— С. 197—198.

[9] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 7, спр. 267, арк. 12 зв.

В листі до того ж адресата від 28 березня 1928 р. К. Студинський зазначав, зокрема: «За вістку про штатність * щиро дякую. Завдячую її виключно Вашій жичливості для культурного єднання з галицькою землею. Досі не повідомив мене про це ніхто, ані офіційно, ані неофіційно. Не знав про це, очевидно, навіть Мих[айло] Серг[ійович], який зчаста пише до мене. *Не можуть мені простити в Президії УАН, що я брав против їх волі, участь в ювіл[ейному] святі Мих[айла] Серг[ійовича] Грушевського* **. Забувають, одначе, що ВУАН — це не приватна домена, а державна інституція, призначена для великої культурної, громадської, збірної праці» [10] (виділено нами.— Авт.).

Велику роль в опозиції М. С. Грушевському відігравав віце-президент ВУАН С. О. Єфремов — особистість непересічна й далеко не однозначна. Один з фундаторів Академії та Всенародної Бібліотеки України [11], чудовий знавець української літератури, власник чи не найкращої у Києві книгозбірні, він в основному тверезо оцінював соціальні процеси, що відбувалися в тогочасному суспільстві. Проте «колонаукові та кололітературні суперечки і чвари академічного, письменницького середовища» не обминули й цього визначного вченого, про що також свідчать його щоденники [12]. В них, зокрема, автор нарікає на дорожнечу, розгул злочинності, утиски з боку керівних працівників, зокрема з боку М. О. Скрипника, і непевність свого становища в Академії, картає М. С. Грушевського за двоєдушність, кар'єризм, чварний характер тощо [13]. Інформація про боротьбу партій в середовищі ВУАН різними шляхами потрапляла за кордон до українських істориків-емігрантів [14].

Зауважимо, що взаємини М. С. Грушевського з С. О. Єфремовим ускладнилися ще в 1907 р., коли у Михайла Сергійовича виникла думка видавати редагований ним часопис «Літературно-Науковий Вістник» не у Львові, а в Києві. Проти цього наміру рішуче виступив відомий український письменник і громадський діяч Б. Д. Грінченко (1863—1910), який найбільше «образився на Грушевського за те, що з його приїздом до Києва «булава» переходила до Михайла Сергійо-

---

* 1924 р. К. Студинського було обрано позаштатним академіком, а 1928 р. його було введено до штату ВУАН, тобто призначено платню за виконання академічних обов'язків. Тогочасна ВУАН входила до структури Наркомосу УСРР.

** 60-річчя М. С. Грушевського відзначалося 3 жовтня 1926 р. «Остання новина у нас — це ювілей Мих[айла] Серг[ійовича],— писав 17 вересня 1926 р. С. О. Єфремов.— Знято такий галас і такими непристійними способами, що врешті тільки дивуешся, як чоловікові бракує такту, щоб не понижати себе й не плювати на власну минувшину, за яку ж і справляється той ювілей» (Див.: Мяковський В. Листи С. О. Єфремова до Є. Х. Чикаленка // Укр. історик.— 1975.— № 3—4.— С. 115). Наскільки нам відомо, М. С. Грушевський не «понизив» себе під час ювілею. І якщо влада покладала на це якісь надії, то у своїх сподіваннях вона прорахувалася. Втім це вже тема для окремої розвідки...

[10] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 7, спр. 267, арк. 10. Про складні взаємини, що склалися з керівництвом ВУАН, свідчило й приватне листування М. С. Грушевського. Так, у листі до В. Кузіва (1887—1958) у Сполучені Штати (1926?) Михайло Сергійович зауважив: «...Кримський, маючи за собою своїх поплечників, править академією безпардонно... Я ж з Крим[ським] і Єфремовим давно ані вітаюсь і не розмовляю, бо вони роблять мені і моїм співробітникам пакости, де можуть, і мене ж потім оклеветують у всяких несодіяних річах» (ЦДІА УРСР у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 266, арк. 318 зв.).

[11] Див., напр.: Биковський Л. Мої зустрічі з Сергієм Єфремовим : Жмут спогадів // Укр. історик.— 1976.— № 1—4.— С. 103—109.

[12] Болабольченко А. «СВУ»: суд над переконаннями // Вітчизна.— 1989.— № 11.— С. 179.

[13] Див.: Болабольченко А. «СВУ»: суд над переконаннями.— С. 162.

[14] «Бачився я з одним калікою перехожим з України, що переїздив через Берлін в науковій подорожі. Оповідав ріжні «тайны мадридскаго двора», себто відносини в Київській Академії Наук. Каже, що там Єфремов не подає руки Грушевському...»,— писав 12 грудня 1927 р. директор Українського Наукового Інституту в Берліні Д. І. Дорошенко (1882—1951) до видатного українського історика Вяч. Липинського (1882—1931) (Див.: Вячеслав Липинський. Архів.— Філадельфія, 1973.— Т. 6.— Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського.— С. 272).

вича, а Грінченко не звик бути другим»[15]. Саме тоді С. О. Єфремов — колишній молодший приятель М. С. Грушевського — став його запеклим ворогом. Публіцистичний випад С. О. Єфремова у «Киевских Вестях» (1908 р.) * він кваліфікував як прояв «українського атомізму, неповздержного гуртківства, яке справедливо викликає... нарікання, бо дуже сильно шкодить успіхам української роботи»[16]. Проте нас найбільше цікавить мотивація виступів проти Грушевського українських діячів Наддніпрянської України. «Головна небезпека грозила їм з Галичини,— подавав їхні думки М. С. Грушевський,— від Галичан і ще більше від «обгаличанених Українців», ...«от них же первый есьмь аз». Отже, національний кордон мав загородити дорогу всяким втручанням і впливам «галичанщини» в еволюцію українського життя Росії, яку мали вести виключно патріоти домашнього походження..., і в новонародженій пресі українській почали систематично проводитися гадки, що все, що появилося в Галичині на полі науки, літератури і т. і., російським Українцям не придатне, а вони мають сидіти й чекати аж «собственні Платони і бистрі разумом Невтони» з патентованих домашніх українських кругів приготують власну українську науку в усіх сферах і галузях, не заражену впливами «галичанщини»...»[17].

Саме оце, викликане гурткoвими амбіціями, негативне ставлення до Галичини, галичан та «обгаличанених українців» й далося взнаки майже через 20 років, коли М. С. Грушевський повернувся з еміграції і спробував зав'язати міцні контакти з культурними та науковими силами західноукраїнських земель, насамперед за допомогою НТШ і його тодішнього голови К. Студинського. Неприязнь до М. С. Грушевського переносилася й на західноукраїнських вчених та Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. Так, в інтерв'ю з нагоди 10-річчя Жовтневої революції А. Ю. Кримський, лояльність якого до влади межувала із запопадливістю, а то й сервілізмом, підбиваючи підсумки розвитку української науки, заявив: «Прийшла революція, і замість штучного центру української науки у спольщеному Львові ми маємо центр у Києві (йдеться відповідно про НТШ та ВУАН.— Авт.). При цьому ні в якому разі не слід гадати, що це є здобутком лютневої революції. Центральна рада нічого не зробила для української науки та культури. Вона займалася лише політиканством. Українська наука і культура дістали визнання й умови для свого виявлення лише з Жовтневою революцією... Академія Наук рахує початок свого існування від знаменних для неї днів лютого 1919 року, коли тов. Затонський, що приїхав до Києва, дав Академії помешкання...»[18].

В цьому невеличкому інтерв'ю містилося кілька фальшивих тверджень: про те, що Центральна рада нічого не зробила для української науки та культури (закид, насамперед, на адресу її колишнього голови — М. С. Грушевського); що ВУАН веде відлік свого існування лише від лютого 1919 р., а не від листопада 1918 р., як це було насправді; і, нарешті, заява про «штучність» Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Остання викликала бурхливу реакцію з боку К. Студинського. В його доповіді про наукову роботу в Галичині за 1927 р., виголошеній 6 травня 1928 р. у Києві, є такі рядки: «Із... болем... вичитав я у «Вечернем Киеве» статтю акад. Кримського, що назвав Наукове Тов. ім. Шевченка... «искусственным произведением». Для чого має

---

[15] Антонович М. До взаємин М. С. Грушевського з С. О. Єфремовим // Укр. історик.— 1975.— № 1—2.— С. 94.

* Див.: Ефремов С. Украинская жизнь и литература в 1907 г. // Киевские Вести.— 1908.— № 1.

[16] Грушевський М. На українські теми: Ще одна повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем // Літературно-Науковий Вістник.— Київ; Львів, 1908.— Кн. 1.— С. 192.

[17] Там же.— С. 191.

[18] Крымский А. Е. Развитие украинской науки пойдет по пути, ведущему к строительству социализма // Веч. Киев.— 1927.— 5 нояб.

воно бути штучним, чи може тому, що поза межами радянської землі залишилося ще вісім мільонів українців..., які мають право до наукового і культурного життя? Чи може тому, що Наукове Товариство ім. Шевченка здвигнене спільними, громадськими силами України і Галичини?... Чи може тому, що наукова робота в Науковім Тов. ім. Шевченка поклала угольний камінь під заснування київської Академії Наук? Чи може тому, що акад. Кримський не брав участі у виданнях Наук. Тов. ім. Шевченка, і через те воно «искусственное произведение»?... Якесь прикре непорозуміння чи *брак симпатії для галицької культурної праці* бачу у цих словах акад. Кримського» [19] (виділено нами.— Авт.).

Позицію К. Студинського поділяв і обстоював М. С. Грушевський. Але, на відміну від першого, він робив це у завуальованій формі. Так, у 1929 р. з нагоди виходу у світ 150-го тому «Записок НТШ» Михайло Сергійович писав: «...Тепер, коли ми маємо вже і українську Академію з титулом, признану в сій ролі культурним світом,... а культурну українську роботу сповняють не приватні, громадські, а державні установи Української Радянської Республіки, чи Товариство ім. Шевченка може вважати виповненою до краю свою історичну місію?». Відповідь на це запитання М. С. Грушевського водночас була відповіддю й тим колам у ВУАН, що трактували НТШ як другорядну інституцію і вважали його анахронізмом. «Ні, ніяк! — писав М. С. Грушевський.— Товариство ім. Шевченка, організуючи західньо-українські сили..., обслуговуючи наукові потреби місцевого громадянства, в сій сфері не може бути заступлене науковими організаціями Радянської України... Ріжні ділянки української культури і... наукового досліду можуть розроблятися повніш і користніш то в нашім українськім науковім центрі, то в Західньо-Українськім. Тому... наша фактична західньо-українська академія повинна далі продовжувати свою шановну і заслужену працю. В можливо тіснім контакті, оскільки... дозволяють зовнішні обставини, *лишаючи на боці які-небудь рахунки етикету чи амбіції,* нині дві академічні установи повинні йти далі в високім науковім змаганню, координуючи свою роботу в інтересах народу і вселюдства» [20] (виділено нами.— Авт.).

Друга половина 20-х — початок 30-х років були періодом справжнього ренесансу української науки і культури. Цьому значною мірою сприяла державна діяльність на посаді наркома освіти України М. О. Скрипника. У своєму прикінцевому слові на XI Всеукраїнському з'їздові Рад (травень 1929 р.) він, зокрема, сказав: «...Наша Українська Радянська Соціалістична Республіка..., збудована в боях пролетаріатом, *є дійсно культурний Піємонт цілого українського народу*» [21]. Виходячи з цього, М. О. Скрипник докладав значних зусиль для налагодження контактів та підтримки українських культурних і наукових діячів за кордонами УСРР, насамперед у Галичині. Зрозуміло, що першорядне значення в цих контактах мала поряд з моральною і матеріальна підтримка та допомога, оскільки уряд буржуазно-поміщицької Польщі проводив денаціоналізаційну політику на західноукраїнських землях. Він здійснював послідовний наступ на українське друковане слово. Фактично припинилися дотації НТШ (за Австро-Угорщини Товариство діставало щорічні урядові субсидії) [22]. Україн-

[19] Цит. за: Діло.— 1928.— 20 трав.

[20] Грушевський М. З нагоди 150-ої книги «Записок» // Записки НТШ.— Т. 150.— С. VI—VII; Див. також: Грушевський М. Ювілей Львівських «Записок» і постуляту Української Академії Наук // Україна.— 1930.— Кн. 40.— С. 3—8.

[21] XI Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, 7—15 травня 1929 р.: Стеногр. звіт та постанови. —Харків, 1929.— С. 613—614.

[22] Див.: Студинський К. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (1873—1928 рр.).— С. XIV.

ська культура й наука у Східній Галичині ледь животіли. Ще гіршою була ситуація на українських землях, загарбаних Румунією. За цих обставин матеріальна підтримка з боку Радянської України, створення можливості для західноукраїнських науковців та письменників друкуватися на терені УСРР й доходити до свого читача набували виняткового значення.

Це чудово розумів М. О. Скрипник. Такої ж думки дотримувався і М. С. Грушевський, який чимало зробив для фінансової підтримки закордонних українських наукових сил. Щоправда, у період відбудови народного господарства фінансові можливості СРСР були досить обмежені. «Гасло «крайньої ощадності», дане Дзержинським, дає себе відчути в усім,— писав у 1926 р. М. С. Грушевський до І. Борщака у Париж.— Грошей не платять, і книги (йдеться про українознавчий часопис «Україна».— Авт.) проходять все повільніше» [23].

Із завершенням відбудови, здавалося б, можливості для виділення коштів на культосвітні потреби повинні були зрости.

Однак цього не сталося. 12 вересня 1928 р. М. С. Грушевський, зокрема, писав: «Нинішній рік не заповідається весело... «Індустріалізація», будова фабрик і їх монтованнє забирає всі свобідні кошти, *і науки гуманітарні, українознавчі тощо стоять під знаком великої економії*» [24] (виділено нами.— Авт.). Ось так провідний український історик зафіксував перші ознаки того, що згодом дістало назву «залишкового принципу» у фінансуванні суспільствознавчих досліджень, зокрема, й в цілому культури. На зв'язок між початком сталінської форсованої «надіндустріалізації» і різким скороченням видатків на культосвітні потреби звертали увагу вже й зарубіжні науковці [25]. З початком світової економічної кризи на рубежі 20-х — 30-х років істотно зменшилися валютні надходження до СРСР. Слід також додати, що саме в той час зміцнювалася сталінська адміністративно-командна система, посилювався бюрократизм у роботі державного апарату. Союзні республіки поступово втрачали залишки колишньої самостійності у розв'язанні багатьох, у тому числі й економічних та культурних питань.

Все це негативно впливало й на наукові та культурні контакти УСРР із західноукраїнськими землями. І якщо завдяки такій непересічній особистості, як М. О. Скрипник, негативні фактори вдавалося згладжувати, то по його смерті зв'язки з «недержавною» Україною фактично припинилися.

...1 березня 1927 р. іноземне відділення контррозвідки ДПУ УСРР доповідало керівництву республіки: «Коли проф. Студинський був у Харкові (їздив на ювілей Грушевського), йому обіцяли субсидії для українських наукових та культурних організацій (Наукове Т-во ім. Шевченка, «Просвіта» тощо). До цього часу не дістав ні шеляга. Робота буквально валиться, чому поляки дуже й дуже раді». І далі, у тій самій інформації: «Справа допомоги галицьким німцям з Німеччини поставлена блискуче. Крім субсидій на культурні установи, кожен німець-студент дістає щорічно 1500 злот.» [26]. Завдяки впливові М. О. Скрипника і втручанням М. С. Грушевського поступово справу допомоги науковим та культурним працівникам Галичини вдалося налагодити. Однак із самого початку посередницькі функції тодішнього голови НТШ К. Студинського, що як офіційна особа мав бути зв'язковим між Галичиною та урядовими колами УСРР, приносили йому не лише задоволення, а й чимало негативних емоцій...

---

[23] Цит. за: Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, 1892—1930.— С. 78.

[24] ЦДІА УРСР у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 266, арк. 323 зв.— 324.

[25] Див., напр.: Darotchetche B. Mykola Skrypnyk et la politique d'ukrainisation // Cahiers du monde russe et soviétique.— Janvier — Juin 1971.— Vol. XII.— № 1—2.— P. 15.

[26] ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 20, спр. 2522, арк. 7.

У листопаді 1927 р. закордонна українська громадськість готувалася святкувати 40-річчя літературної діяльності Ольги Кобилянської, що жила на Буковині, у Чернівцях. Планувалося відзначити ювілей славетної української письменниці й на Радянській Україні. Напередодні свята у доповідній записці Наркомосу УСРР заступник завідуючого Управлінням політосвіти М. В. Паньків * зазначав: «Безперечні заслуги Ольги Кобилянської перед українською культурою спонукають нас відмітити належним чином 40-літній ювілей; це тим більше необхідно, що очі всього українського населення, що перебуває за кордоном, гостро скеровані на всякий акт культурного значіння, що має місце на Радянській Україні». У документі пропонувалося вжити ряд заходів, щоб належним чином відзначити ювілей О. Кобилянської. Серед них був і пункт про «фундацію пенсії ювілянтці в розмірі 150 крб.». Водночас відзначалося, що «не широкий політичний світогляд» керівництва республіканського видавництва «Книгоспілка», де друкувалися твори авторки з Буковини, «подиктував їм трактувати О. Кобилянську, як чужоземного автора, і, виходячи з цього, «Книгоспілка» відмовилася платити гонорар...» [27].

Пропозиції М. В. Паньківа були підтримані керівництвом НКО УСРР. 30 листопада 1927 р. газета «Вісті ВУЦВК» повідомляла: «У неділю, 27-го листопада минуло 40 років літературної діяльності відомої української письменниці Ольги Кобилянської, що перебуває зараз на Буковині, в Чернівцях. Наркомос УСРР порушив перед Раднаркомом клопотання про щомісячну пенсію письменниці».

23 листопада О. Кобилянська одержала з Харкова телеграму за підписом М. О. Скрипника. В ній, крім привітання з ювілеєм, було повідомлення, що Наркомат освіти порушив клопотання перед урядом УСРР про призначення їй довічної персональної пенсії [28].

У доповідній записці НКО УСРР до РНК республіки відзначалося зокрема: «Беручи на увагу велике значіння діяльності Ольги Кобилянської для українського культурного процесу, Наркомос вважає за потрібне відзначити згадану діяльність... і просить Раднарком призна-

---

* Михайло Васильович Паньків (1893—1934?) — уродженець Мармарош-Сигета (Закарпаття), журналіст. Член УСДРП у 1909—1918 рр. В 1919—1920 рр.— член ЦК УКП (боротьбістів), разом з В. Елланом (Блакитним) редагував газети «Боротьба» та «Червоний Стяг». З 1920 р.— член КП(б)У. В 1921 р. направлений її ЦК на роботу до Львова, де був кооптований до ЦК Компартії Сх. Галичини (з 1923 р.— КПЗУ), редагував «Робітничу газету» та часопис «Праця» (нелегальний). Був заарештований і на Святоюрському процесі комуністів засуджений на каторгу (Див.: Паньків М. (Маліновський). Юрівський процес : Спогад : До першого з'їзду КПЗУ 1921 р. // Західна Україна.— 1932 — № 7—9.— С. 93—107).

«Утікши з Полъщі,— писав він у своїй біографії,— я їздив потім до Праги предст[авником] ГИЗа РСФРР і ДВУ. Влаштував дві великі виставки рад[янської] книжки в Празі і Відні» (ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 5, спр. 724, арк. 61—62; оп. 12, спр. 5697, арк. 2—2 зв.). У 1924—1925 рр. в Празі його знали як Дегтярьова. Саме під таким прізвищем і з'явився він 31 січня 1925 р. у щоденнику В. К. Винниченка: «Справа з продажем «Соняшної машини»... Держвидаву і Госіздату. Зустріч... з Дехтярьовим. Розмова про УКП... Смішно: майже хлопець, навряд чи освічений, колишній незначний член моєї партії (мається на увазі УСДРП.— Авт.), майже вирішує долю моєї праці» (Див.: Винниченко В. Щоденник.— Едмонтон; Нью-Йорк, 1983.— Т. 2.— 1921—1925.— С. 508). «Навряд чи освічений хлопець» мав за плечима два курси юридичного факультету (як і В. К. Винниченко) і три роки навчання у політехнічному інституті; крім рідної та російської мов, вільно володів німецькою, чеською та польською... (ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 12, спр. 5697, арк. 2). Саме за його пропозицією й розпочалися переговори про купівлю ДВУ права на видання роману «Соняшна машина» (ЦДАЖР УРСР, ф. 177, оп. 1, спр. 1095, арк. 444, 448).

Після повернення з Праги М. В. Паньків працював заступником керівника РАТАУ, згодом — в апараті НКО УСРР, займався літературною роботою. Слід його втрачається у 1934 р.

[27] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 4, спр. 180, арк. 189.

[28] Див.: Панчук Е. Кобилянська : Роман-есе // Жовтень.— 1983.— № 12.— С. 59. 29 листопада 1927 р. львівське «Діло» сповіщало: «... Одержали ми радісну звістку, що радянський уряд призначив Ользі Кобилянській досмертну пенсію в сумі 50 дол. місячно (а також В. Стефаникові)».

чити О. Кобилянській, з огляду на її 40-літній ювілей, персональну пенсію в розмірі ста п'ятдесяти карб. щомісяця з 1 січня 1928 року» [29]. 19 січня 1928 р. було ухвалено відповідну постанову РНК УСРР. 8 лютого НКО республіки повідомив Наркомсоцзабезпечення, що пенсію слід надсилати «до Земельного Гіпотечного банку у Львові на таку адресу: Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, для О. Кобилянської». І вже зі Львова К. Студинський, що виступав як довірена особа літераторки, мав надсилати пенсію до Чернівців. «Посилати гроші Кобилянській до Румунії є справа небезпечна тому,— пояснював у цьому листі О. І. Бадан,— що румунська сігуранція (так у тексті.— Авт.) може гроші зконфіскувати та й письменницю посадити у тюрму. Тому краще пересилати ці гроші цією дорогою. Така пересилка у нас є погоджена з Науковим Товариством ім. Шевченка згідно з його відношенням з 2/II — 28 р.» [30].

Проте минув лютий, почався березень, а пенсія О. Кобилянській не надсилалася. 4 березня до К. Студинського звернулася з листом видавець і редактор двотижневика «Жіноча Доля» в Коломиї О. Кисілевська (1869—1956). «Кілька днів тому була у мене вихованка пані Кобилянської п. Панчакова з Чернівців,— писала вона,— й просила при нагоді довідатися, як стоїть справа з тією допомогою з Рад[янської] Укр[аїни]?... Вони хотіли б знати, чи дійсно ця справа матиме практичне примінення чи — як мені Стефаник казав — кінчиться на гарних словах *. Кобилянській це проголошення досмертної ренти... досить пошкодило, бо майже устали всякі збірки на її фонд — а якраз тепер вона в дуже скрутному положенні. Може... Пан Професор зможуть нам щось певнійшого в тій справі сказати й чи може приспішити зреалізовання цих гарних надій...» [31]. Цього листа К. Студинський надіслав до Харкова, щоб там прискорили справу з переказом пенсії О. Кобилянській. 26 березня 1928 р. О. І. Бадан у листі до Наркомсоцзабезу УСРР зауважував, що, «як нам пишуть з Галичини, з Наукового Т-ва Шевченка, до сьогодні гроші Вами не переслано, а письменниця Кобилянська знаходиться в жахливому матеріальному положенні і... хвора. Прохаю приспішити справу і повідомити, коли і як вислано гроші». В листі наголошувалося, що «справа має політичний характер» і будь-яке зволікання може мати неприємні наслідки [32]..

Як виявилося згодом, зволікало з надсиланням пенсії валютне управління Наркомату фінансів республіки. Воно домагалося від Наркомсоцзабезу, щоби щомісяця подавалася заява про пересилання грошей за кордон, замість того, щоб видати постійний дозвіл на це. Минув березень, почався квітень 1928 р. «Неприємні наслідки» не забарилися... 15 квітня 1928 р. у львівському щоденнику «Діло» з'явився фейлетон Г. Чіпки «Радпис — галпис: Ревтрагіком». «Не думайте, ш[ановні] читачі, що це знов якісь новотвори української мученіці-мови...— писав автор, пояснюючи чудернацьку назву своєї статті.— Це собі звичайніське скорочення на «кшталт» більшовицьких госіздатів, радгоспів, сельбудів, вуціків, роббфаків, совхозів і других кагановичів». Назва фейлетону «звичайною мовою» мала звучати так: «Радянська писанка — галицьким письменникам: Революційна трагікомедія». «Ще ніколи не було в Галичині стільки радянофілів і стільки кандидатів

[29] ЦДАЖР УРСР, ф. 8, оп. 5, спр. 6966, арк. 3.

[30] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 7908, арк. 171.

* 1927 р. культосвітні організації та літературні кола УСРР виступили з ініціативою про призначення персональної пенсії й письменнику В. Стефанику. Однак рішення з цього приводу було прийнято лише через рік. Пенсію йому почали видавати з 1 жовтня 1928 р. (Див.: Збірник узаконень та розпоряджень Робітниче-Селянського Уряду України за 1928 р.— Харків, 1928.— Відділ 1-й.— Арт. 236). У 1927 р. В. Стефанику було надано одноразову грошову допомогу (500 крб.) з коштів НКО УСРР (ЦДАЖР УРСР, ф. 30, оп. 2, спр. 1052, арк. 46, 48).

[31] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 7908, арк. 172—173.

[32] Там же, арк. 208.

на письменників,— глузував Г. Чіпка з реакції західноукраїнської громадськості на вістку про пенсію О. Кобилянській.— Ох і Радянщина... Вшкваримо й ми кілька повістей, оповідань..., а потім... цілий вік 100 карбованців на місяць!» [33]. Ось так уїдливо висміювалися керівники УСРР, що, оголосивши рішення про призначення пенсії в пресі, не квапилися втілювати його у життя.

16 квітня, тобто на другий день після публікації, цю статтю разом із супровідним листом Консульства СРСР у Львові було надіслано особисто М. О. Скрипнику [34]. 30 квітня 1928 р. у листі до наркома фінансів УСРР М. М. Полоза з приводу бюрократичної тяганини з пенсією для О. Кобилянської О. І. Бадан зазначав, що «за останній час в галицькій пресі появився цілий ряд з'їдливих статтів на цю тему». І далі містився дещо нетрадиційний для ділового листування зворот: «Оскільки т. Скрипник доручив мені слідкувати за цією справою, я звертаюся до Вас з *гарячим проханням* дати відповідні вказівки валютному управлінню, щоб забезпечити безперебійну точну висилку пенсії для Кобилянської... Про важливість справи мені і не потрібно Вам писати, а все-таки хочу зазначити, що про цю справу нам багато разів писав наш консулят у Львові» (виділено нами.— Авт.). У суто діловому зверненні до Наркомсоцзабезу України того ж дня О. І. Бадан писав: «При цьому надсилаю копію листа до тов. Полоза і вирізку з газети «Галицьке Діло» (так у тексті.— Авт.) ч. 84 від 15/IV і прохаю дати розпорядження, щоби пенсія Кобилянській висилалась точно і щоб не виникало цілком зайвих непорозумінь» [35].

У травні надсилання грошей було нарешті налагоджено. 9 травня 1928 р. К. Студинський повідомляв М. О. Скрипнику, що він дістав перший переказ для О. Кобилянської. Щоправда (от вже ця бюрократична система!), гроші було переслано не через Земельний гіпотечний банк у Львові (за домовленістю з НТШ), а через Польсько-англійський банк у Варшаві, і одержання їх для К. Студинського було пов'язане з певними труднощами [36]. 18 червня надійшов другий переказ...[37].

Стосунки із закордонними українськими культурними та науковими діячами дуже ускладнювалися через труднощі з додержанням авторського права з боку видавництв УСРР, що зумовлювалися як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами. Характерний щодо цього лист керівника кооперативного видавництва «Рух» у Харкові А. А. Біленького до Комітету в справах друку при РНК УСРР (1931 р.), де, зокрема, зазначалося, що закордонним літераторам авторський гонорар «виплачує тільки Видавництво «Рух», бо інші видавництва, які друкують їхні твори (приміром, «ЛІМ» * друкує масові тиражі поодиноких творів Кобилянської, Франка, Винниченка, Маковея, переклади Винниченка, Кобилянської, Стефаника на німецьку й польську мови, а також «Центрвидав», «Книгоспілка»...) не сплачують цим авторам ніякого гонорару, мимо цього, що приймають і визнають всі претензії цих авторів, безнастанно обіцюючи виплатити» [38]. Звернувши увагу

---

[33] Галактіон Чіпка. Радпис — галпис : Ревтрагіком // Діло. — 1928.— 15 квіт.

[34] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, спр. 57, арк. 1.

[35] Там же, оп. 6, спр. 7908, арк. 248, 248 зв., 249.

[36] Там же, оп. 7, спр. 267, арк. 20.

[37] Там же, оп. 8, спр. 57, арк. 5. На початку 30-х років уряд УСРР переказував за кордон гроші семи персональним пенсіонерам республіки (щороку це становило загалом 7920 крб. золотом). На західноукраїнських землях мешкало четверо таких пенсіонерів: вдова Ів. Франка — О. Франко (щомісячна пенсія 100 крб., встановлена 1924 р.), письменники О. Кобилянська та В. Стефаник (по 150 крб.— з 1928 р.) та вдова акад. ВУАН В. Гнатюка — О. Гнатюк (90 крб.— з 1928 р.) (ЦДАЖР УРСР, ф. 30, оп. 2, спр. 6133, арк. 7).

* «Література і мистецтво».

[38] ЦДАЖР УРСР, ф. 555, оп. 1, спр. 214, арк. 101 зв.

Комітету в справах друку на усталену практику «піратських» видань закордонних українських авторів з боку видавництв республіки, «Рух» просив вжити заходів для *«нормального* видавання дозволу висилати гроші за кордон у межах встановленого ліміту» [39] (виділено нами.— Авт.).

Внаслідок зменшення валютних надходжень були різко скорочені валютні видатки в цілому по СРСР. Це торкнулося й видавничої справи. Однак в умовах зростання централізаторських тенденцій, перетворення України на звичайнісіньку (хоч і найбагатшу) «провінцію» сталінської «імперії» союзний центр не відпускав українським видавництвам коштів навіть за офіційно затвердженими й дуже скороченими валютними кошторисами. «...У поточному році, аби дістати сто карбованців валюти, потрібне відрядження та витрачення аналогічної суми на подорож до Москви,— відзначалося в листі Комітету в справах друку УСРР від 16 січня 1930 р. до Комітету в справах друку СРСР,— внаслідок чого чимало видавництв не в змозі дістати своєчасно дозволу (на переказ грошей за кордон.— Авт.), а у Вас же справа тягнеться так довго, що кінчаються всі терміни, поки цей кредит не закривається або урізається у відповідній пропорції» [40].

Зростала заборгованість видавництв України закордонним українським літераторам. За станом на 1933 р. лише по видавництву «Рух» вона становила: В. Винниченкові — 10 158 крб., спадкоємцям Ів. Франка — 7183 крб., О. Кобилянській — 6037, А. Крушельницькому — 2232 крб. тощо [41]. Звичайно, це викликало численні нарікання авторів. Так, у листі від 12 березня 1931 р. до видавництва «Рух» О. Кобилянська зауважувала: «На мої письма в справі гонорару вже від січня 1930 року, отже більше як рік, не маю я жодної відомості... В послідньому листі, який я дістала від Управи Видавництва, сказано, що ввесь належний мені гонорар буде пересланий... Але минув рік і я грошей не одержала... Гроші... прошу вислати на адресу др. Кирила Студинського, Львів» [42].

Республіканські видавництва змушені були протягом кількох років виплачувати свої борги закордонним авторам частинами. Та навряд чи це був вихід із становища. Так, тій же О. Кобилянській з належного їй авторського гонорару переказано за кордон у 1926/27 рр. 1360 крб., 1927/28 — 4377, 1928/29 — 411, 1929/30 — 413, в 1931 р.— 200 крб., а наступного року виплат їй авторського гонорару (при шеститисячному борзі) взагалі не робилося [43].

В. К. Винниченко — один з найпопулярніших тодішніх авторів, твори якого видавалися багатотисячними тиражами, писав з цього приводу до керівників видавництва «Рух» (7 квітня 1929 р.): «Ви працю мою брали, книги мої друкували й продавали, а виплату мого заробітку розтягали на довгі роки. Та й та виплата робилася так неакуратно, так туго, що я був змушений без устанку, постійно і настійно... випрохувати хоч частками свій заробіток». І далі, говорячи про валютні труднощі, на які посилалися видавці, зауважував: «Цю причину легко можна було б зрозуміти й приняти, коли б... вона прикладалася до всіх і без ніякого виїмку. Одначе в дійсності... цього узагальнення немає... Причина полягає не в валютовій скруті. Скрута є, але вона відбивається тільки на тих цінностях, що вважаються за малоцінні... Руський письменник Горький не випрохує свого заробітку, не виявляє «грошолюбства», одержуючи в сотні раз більші суми валюти, договори з ним виконуються точно,... без огляду на валютову скруту.

[39] Там же, арк. 102.
[40] Там же, спр. 213, арк. 169.
[41] Там же, ф. 123, оп. 1, спр. 14, арк. 11.
[42] Там же, ф. 555, оп. 1, спр. 214, арк. 104.
[43] Відділ рукописів Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, колекція документів, переданих з КДБ УРСР.

Та не тільки щодо Горького така оцінка і таке відношення... Щодо валютової скрути та обмеження руських письменників, то я маю змогу мати інформації про деяких із них, що приїжджають із Росії. Вони за кілька вечорів прогулюють по монмартрських шинках та притонах більше того, що Ви, з ласки своєї, обіцяєте мені вислати на цілий рік мого життя».

Підсумовуючи свої міркування з приводу валютних труднощів СРСР і власні спостереження за побутом й поведінкою приїжджих з Росії літераторів, В. К. Винниченко дійшов песимістичного, але цілком слушного висновку: «Отже, на підставі цього, треба гадати, що українська література вважається за найменч потрібний продукт у Союзі радянських республік. Бо, знаючи, кажу ще раз, які суми валюти видаються тут, ув одному Парижі ріжним корисним радвладі людям, я не можу повірити, щоб виплата мені та ще двом-трьом укр[аїнським] письменникам кількох тисяч долярів нашого заробітку мала якесь значіння в загальнодержавному бюджеті України, коли б наша праця вважалась за таку саму цінну, як праця отих корисних людей» [44]. Окремі «елітні» московські театральні колективи й письменники, що користувалися прихильністю Сталіна протягом 30-х років, незважаючи на голод й фінансові труднощі, мали змогу щороку гастролювати або проводити літній відпочинок у Західній Європі, користуючись всіма благами цивілізації і маючи відповідні валютні кошти. Та українські літератори до цієї еліти не належали...

(Далі буде)

Одержано 06.11.90.

В статье идет речь о контактах между ВУАН и Научным Обществом им. Шевченко во Львове в 20-х — начале 30-х годов, освещается роль М. С. Грушевского и К. Студинского в развитии связей научных работников Советской Украины с украинскими учеными за границей; анализируются сложные взаимоотношения между правительственными кругами УССР и западноукраинскими деятелями культуры.

[44] Відділ рукописів Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, колекція документів.